

İyi ve Kötünün Ötesinde Nietzsche*

Metin Erbil

‘İnsanlara geldiğimde, onları bir eski büyülenme üzere kurulmuş gördüm. Hepsi de, insan için “iyi ve kötü” olan şeyleri çoktandır bildiğini sanıyordu. Uykularını kaçırdım, şöyle öğrettiğimde: İyi ile kötünün daha ne olduğunu kimse bilmiyor. Meğerki yaratıcı ola!’¹

19.yy felsefesine ve bu dönemden sonraki felsefe geleneğine –ancak 20.yy’dan sonra anlaşılabilmesine karşın- damgasını vuran Nietzsche’nin, bütün felsefesinin özeti olabilecek nitelikteki bu sözleri ile başlıyorum bu yazıya.

Nietzsche’nin bu cümlelerinden de anlaşılabilceği gibi, ona göre tüm insanlık ‘iyi-kötü’ karşıtlığının ortaya çıkarmış olduğu bir belirlenmişlik durumunun içerisinde. Yeryüzündeki tüm moral değerler, varlığını bu karşıtlıktan almıştır.

‘İnsan varlığını moral yorumlanması ve moral manalandırılması’² da, iyi ve kötünün temele alındığı bir çizgide serimlenmeye çalışılmıştır. Tüm değerlendirme etkinliği, ‘geçerlikte olan moral’³ ya da morallerce gerçekleştirilmiş ve bu değerlendirme biçimleri, tek doğru değerlendirme tarzı olarak kabul edilmiştir. Nietzsche, insanlığın bu durumunun olumsuzluklarının farkında olmadığına, insanı kendi öz varlığından uzaklaştıran bu yapay ya da ‘tabii’ olmayan değerlerin, iyi-kötü karşıtlığına dayandırılarak tam olarak kavranamadığına işaret eder. İşte bu nedenlerden dolayı ona göre, insanı ve insan olmayı karşılayamayan bu değerler terk edilmelidir. Bununla birlikte iyinin ve kötünün ötesinde, bir başka deyişle tüm belirlenmişliklerin ve insanın kendi özüne erişmesine engel olabilecek tüm değerlerin ötesinde yeni birtakım değerlerin ortaya konması gerekir.

Burada belirtmemiz gereken önemli bir nokta, Nietzsche’nin ‘değerler’ kavramından neyi anladığıdır. Değerler ona göre, tüm insan başarıları –felsefe, bilim, sanat, moral vs.–dır. Ona göre söz konusu bu değerler, insan tarafından ancak tabii değeri ortaya konarak ele alınmalıdır. Birtakım morallerin güdümünde ortaya konulmuş olan şimdiye kadar ki tüm değerler bu nedenle terk edilmeli ve bu değerlerin yeni bir değerlendirilmesi yapılmalıdır. Çünkü iyinin ve kötünün sınırları içerisinde

* Bu yazı E Dergisi’nin 35. sayısında yayımlanmıştır, ss. 120-122.

1 Nietzsche, F. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, Asa Kitabevi, Bursa 2000, s. 230.

2 Kuçuradi, Ioanna *Nietzsche ve İnsan*, TFK Ankara 1995, s. 16.

3 Kuçuradi, Ioanna *A.g.e.*, s. 32.

kalmış olan tüm bu değerler, gerçek anlamıyla insan olabilmenin ve insanın kendini gerçekleştirmesinin, özüne uygun bir varlık olmasının önündeki en büyük engellerdir.

Bu noktada aklımıza hemen şu soru gelir: Değerlerin değerlendirilmesi nasıl olacaktır? Nietzsche'nin bu soruya cevabı; işe, söz konusu bu değerlerin tamamen yoksanması, bu değerlerden insan zihni ve yaşamının tamamen arındırılması ile başlanması gerektiği olacaktır. Nietzsche buradan hareketle bize varolan morallerin değer yargılarından ve değerlerinden uzak durabilmek için bir tür nihilizm önerir. Bu nihilizm onun, iyinin ve kötünün, başka bir deyişle geçerlilikteki moral veya morallerin oluşturmuş olduğu değerler karşısında, onları takınmış oldukları tavırlara göre ayırmış olduğu 'insan' türlerinde açığa çıkarılıp anlaşılabilir.

Nietzsche, varolan değerler karşısındaki duruşlarına göre üç tür insandan söz eder:

'Size insanın üç değişiminden söz edeceğim: İnsanın nasıl deve, devenin nasıl aslan, aslanın da nasıl çocuk olduğundan.'⁴ İnsan, morallerin çizmiş olduğu sınırlardan dolayı, öncelikle tam bir hayvan olarak yaşar, Nietzsche'ye göre. Bu tür insan, tamamen bir 'sürü' (deve) psikolojisi ile hareket edip, eylemlerine ve düşüncelerine bu çerçevede yön veren insandır. Tüm değerlendirmeleri geçerlikte olan moral tarafından belirlenir. İnsana ilişkin tüm değerler daha önceden belirlenmiştir bu tür insana göre. Yapılacak olan tek şey bu değerleri alıp, ona dokunmadan aynen kullanmaktır. Söz konusu bu durum karşısında, bir tür belirlenmişliğin altında kalmış, kendi doğal varlığındaki 'özüne' uzak düşmüş bir varlık olarak karşımıza çıkar Nietzsche'nin 'sürü insanı'.⁵

İkinci olarak, sürüden bir şekilde kopmuş olan 'hür' (aslan) insandan söz eder Nietzsche. Sürünün ve onun değerlendirmelerinin, insanın tabii özüne erişmesinin önündeki en büyük engel olduğunun farkına varmış olan insandır hür insan. Bu nedenle, tüm morallerden ve sürüden uzak durmak gerektiğinin bilincinde olan insandır da o. 'Hür insan moral dışı insandır. Hür insan, içinde yetiştiği ve yaşadığı sürüden kopmuş, kendi yolunu arayan, insanla ilgili şeyleri, insanın her şeyini kendi gözleriyle görmek isteyen insandır.'⁶ İşte tam bu noktada, kendini zor duruma sokan bir yol ayırımına gelmiştir hür insan: Nihilizm. Kendinden önceki tüm değerlerin, insanın kendini gerçekleştirebilmesinin, kendini sürekli aşmasının önündeki en büyük engeller olduğunun bilincine varmış olan hür insan, sürüden kopabilmek için, bu değerlerin dışında kendini var edebilmek için bu değerleri tamamen yadsımaya yönelir. Bu yadsıma eylemi, yani sürünün değerlendirme biçiminin bir kenara bırakılması, nihilizm ile mümkün olacaktır.

Burada hür insanı bekleyen önemli bir problem olarak, bu nihilizm türünün ya da biçiminin ne olacağı sorunu ortaya çıkar. Bu problem karşısında hür insan, yanlış bir yargıya ve her şeyin anlamsız olduğu sonucuna varıp, bir çeşit 'pasif nihilizm'de saplanıp kalabilir. Bu saplanmanın nedeni ise 'kişinin, moralde kopmanın yarattığı boşluktan sıyrılamamasıdır. Bu tutum hür insanı, sürünün moraline 'hayır' diyebilmesine karşın, kendini gerçekleştirebileceği, 'evet' diyebileceği yeni değerler ortaya koyamaması sonucuna götürecektir. Diğer tarafta ise kişinin, nihilizmi aşması

4 Nietzsche, F. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*, s. 40.

5 Nietzsche, F. *A.g.e.*, s. 32.

6 Kuçuradil, İoanna *Nietzsche ve İnsan*, s. 81.

gereken bir engel, yürümesi gereken bir yol olarak gördüğü ‘aktif nihilizm’⁷ durmaktadır. Burada kişi, moralin değer yargılarına karşı bizzat bir savaşa girecek ve onları tamamen yok sayma yoluna gidecektir. Akan ama suları kirli olan (tabii olmayan) bir nehir, kurutulup özüne uygun bir şekilde tekrar doldurulmaya çalışılacaktır. ‘Aktif nihilizm’ “el süren” nihilizmdir; kişinin, yapıp ettikleriyle, koptuğu moralin değer yargılarını “kıрма”, “yok etme” istemesidir: kopmadan sonra yürünebilecek ikinci yol. Aktif nihilizm, “yok eden” nihilizm bir ara durumdur. Yaratıcı olacak kişilerin kendi kendileri ile hesaplaşma, eski kendilerini arkada bırakma, “iyileşme” dönemidir.⁸

Bu basamakları başarı ile geçen hür insan, artık kendi başarıları ve yaratıcılığı ile moralin değerlerinin karşısında yeni değerler ortaya koyabilen bir yetkinlik derecesine erişmiş ve artık yeni bir döneme girmiştir. Bu dönem nihilizmin geride bırakıldığı, kişinin yaratıları ile kendini gerçekleştirmeye başladığı, “Trajik insan”ın, “Üst insan”ın, “Yaratıcı insan”ın dönemidir. Moralın tüm değerlerini geride bırakan insan burada artık çocuklaşmış, zihnini tamamen boşaltıp saflaştırmıştır. Morallerce insanı belirleyen, yaşamı ve insan varlığını anlamsızlaştıran değerlerden tamamen temizlenmiş olan zihinler, artık kendi koymuş oldukları değerlerle, tüm yaşamın ve anlamın da yaratıcıları olacaklardır. “Trajik insan” yeryüzünün manasıdır. Dünya ve hayat yaratıcı insanlarla mana kazanır. Dünyanın bu mana ile yüklenmesi, mana ile dolması iki anlamdadır: yaratıcı insanlar yeni başarılarıyla, eserleriyle insanı ve dünyasını, insan başarılarını ve olayları yeniden değerlendirmekle onlara mana katarlar, çünkü onlar yeryüzünün manalandırıcısıdır. Diğer yandan dünya, yaratıcı insanların varlığıyla mana ve değer kazanır, çünkü onlar yeryüzünün manasıdır.⁹ Geldiğimiz bu noktada Nietzsche’nin, tüm felsefesini insanı insan yapan değerleri ortaya koymak, insanın değerine ilişkin bilgiler ortaya koyup, insanın değerini gösterme düşüncesi üzerine kurduğunu söyleyebiliriz. Bu durum onun, yukarıda sözü edilen insan ve insanın yapısına ilişkin ayrımlarından hareket edilerek kavranılabilir özelliktedir. Buradan yola çıkarak Nietzsche’ye göre insanın değeri, onun çeşitli başarılarıyla değerler yaratan bir varlık olması şeklinde ortaya konmuştur diyebiliriz. Bir insanın değeri ise, onu içinde bulunduğu durumda diğer insanlardan ayıran özellikleri olarak belirlenecektir. İşte Nietzsche’nin insana ilişkin ayrımları da (sürü, hür, trajik insan) bu tanımlardan hareketle ortaya konmuştur. Buna göre bir insanın değeri, insanın değerine, kendi öz varlığına ne kadar eylediği doğrultusunda belirlenebilecektir.

Görüyoruz ki Nietzsche’nin “iyinin ve kötünün ötesi” nitelemesi ile belirtmek istediği şey, moralin ve sürünün değerlerinin, insanı ve onun değerini yansıtmadığı, bu değerlerin yadsınarak insanın gerçek değerini ortaya koyabileceği, kendi değerlerini yaratan “üst” ya da “yaratıcı” insanı işaret etmeye yöneliktir. İnsan değerinin bilgisine ancak, sürünün iyi ya da kötü karşıtlığına dayanan değerlerinin ötesinde ulaşılabilir. Bu da üst insanın yapabileceği bir insan başarısıdır. “... şeylerin bu tabii değerini

7 Kuçuradi, Ioanna, *A.g.e.*, s. 88.

8 Kuçuradi, Ioanna, *A.g.e.*, s. 88.

9 Kuçuradi, Ioanna, *A.g.e.*, s. 109.

insanın hayatı için olan değerini ancak yaratıcı kişiler görebilir; bunu yani bir şeyin “ne için değerli” olduğunun gösterilmesi de yaratıcı kişilerin bir başarısıdır.”¹⁰

Yazının başında belirttiğimiz gibi Nietzsche kendi yaşadığı yüzyılda anlayamamış bir filozoftur. Günümüzde de daha tam olarak anlayamadığını onun hakkında yazılmış olan bazı makale ve denemelerde görmek mümkün ne yazık ki. Böyle bir yazının da ‘E’ Edeb(iyat) dergisinin Nisan 2001 sayısında, Nilüfer Kuyaş tarafından kaleme alınmış olduğunu gördük. Nilüfer Kuyaş bu yazısına ‘İyi ve Kötü’ diye bir başlığı uygun görmüş. Ancak yazıya baktığımızda iyi ve kötü bir yana, Nietzsche ile ilgili bir takım ön yargılar ve yanlış fikirlerden başka bir şey bulmak mümkün değil. Bu yanlış fikirlerden birisini şu üslupla dile getiriyor Kuyaş: ‘Niçe demek geliyor ona içimden. Rusça niçevo hiç demek olduğu için. Biraz da küçültmek için O’nu. Kadınların köle kalmasını istiyordu çünkü aptal.’ Burada unutulmuş bir şey var: kendisini felsefi ve felsefi temellendirmeleri ile ortaya koymuş olan bir filozof, ona “hiç” ya da “aptal” gibi sıfatlarla hitap edilerek değil, ancak onun karşısına başka bir felsefe ya da felsefi temellendirme ortaya konarak küçültülebilir. Kuyaş’ın bu yazısını okuyacak olan herkes böyle bir temellendirmenin bu yazıda olmadığını açıkça görebilecektir. Bırakalım bir temellendirmeyi, Nietzsche’nin kendisine ait olduğunu söyleyebileceğimiz bir fikri bile konulamamış ortaya. Örneğin Nietzsche ile ilgili şöyle devam ediyor Kuyaş: “başkalarına hükmedeceksin yani, efendilik taslayacaksın, ayrıcalık isteyeceksin.” Nietzsche’nin hiçbir eserinden böyle bir sonucun çıkarılamayacağını bir metnin doğru değerlendirilmesine ilişkin bilgisi olan herkes görebilir kanımca. Nilüfer Kuyaş’ın böyle bir bilgiden yoksun olduğu ise apaçık ortada. Bu konudaki eksikliğin giderilmesinin ise, değer, değerler ve değerlendirme problemi üzerinde durmuş olan Nietzsche’yi anlamakla mümkün olduğunu Sayın Kuyaş’a hatırlatmamız yetecektir umarım. Nietzsche’yi anlamak insan açısından anlamak önemlidir. Çünkü insanın moral ya da ahlaki (içinde tanrısal) belirlenimlerden kurtulması gerektiğini savunan bir düşünürü anla-ya-mamak, insanı içinde bulunduğu karanlıklarda terk etmek, insanın özünü kör etmek anlamına gelir. Nietzsche’yi anlayabilen birinin, kendini onun fikirlerinin doğruluğundan ya da anlamlılığından şüphe ediyor olarak göremeyeceği açıktır. Çünkü o, kendini unutmuş, kendi kendinden yüz çevirmiş olan insana, kendi yüzünün çizgilerini ve biçimini göstermeye çalışmıştır. Yani Nietzsche’yi anlamak, insanı anlamak ve onu yeniden yaratmakla aynı şeydir. Aksi ise insan olmayı istememek, “iyide ve kötude” takılıp kalmaktır.